

Očrt kritiške recepcije madžarske književnosti

*Nastja Majerič**

Povzetek

Članek podaja strnjen pregled literarnih stikov med Slovenci in Madžari prek družbenega in zgodovinskega konteksta literarnih stikov in kritiške recepcije madžarskih del, prenesenih v slovenski prostor. Slovensko-madžarski literarni stiki so bili v porastu in tudi podrobneje beleženi od 19. stoletja, zanimanje Slovencev za literaturo sosednjih Madžarov pa je v času od takrat, kljub obdobjim nihanjem in manjšim upadom, naraščalo. Članek temelji na abecedno-imenskem listkovnem katalogu, ki ga hrani ZRC SAZU in vsebuje podatke o gradivu, ki so ga v njihovi biblioteki prejeli od ustanovitve leta 1938 do začetka prenosa gradiva v sistem COBISS. Članek zajema objave, vezane na madžarske avtorje, objavljene v slovenski periodiki med letoma 1845 in 1970.

Ključne besede: literarni stiki, madžarska književnost, recepcija, slovensko-madžarski literarni stiki

Abstract – An outline of the critical reception of Hungarian literature

The article gives a concise overview of literary contacts between Slovenes and Hungarians through the social and historical context of literary contacts and the critical reception of Hungarian works transferred to Slovenia. Slovene-Hungarian literary contacts have been on the rise and recorded in more detail since the 19th century, and the interest of Slovenes in the literature of neighboring Hungarians has been growing ever since, despite periodic fluctuations and minor declines. The article is based on the alphabetical-nominal leaflet catalog kept by ZRC SAZU and contains information on the material they received in their library from its establishment in 1938 until the beginning of the transfer of material to the COBISS system. The article includes publications, related to Hungarian authors, published in Slovene periodicals between 1845 and 1970.

Keywords: literary contacts, Hungarian literature, reception, Slovenian-Hungarian literary contacts

* *Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, nastja.majeric@gmail.com*

Absztrakt – A magyar irodalom kritikai fogadtatásának vázlata

A cikk tömör áttekintést ad a szlovének és a magyarok irodalmi kapcsolatairól azok társadalmi és történelmi kontextusán, valamint a Szlovéniában is elérhetővé vált magyar művek kritikai fogadtatásán keresztül. A szlovén-magyar irodalmi kapcsolatok a 19. századtól megszorodnak és egyre jobban dokumentáltak, a szlovének érdeklődése a szomszédos magyarok irodalma iránt az időszakos ingadozások és kisebb hanyatlás ellenére azóta is növekszik. A cikk a ZRC SAZU ábécérendes cédulakatalógusán alapul, és az 1938-as megalakulástól a COBISS rendszerbe történő anyagátvitel kezdetéig tartalmaz információkat a könyvtárba beérkezett anyagokról. A tanulmány magyar szerzőkkel kapcsolatos, 1845 és 1970 között szlovén folyóiratokban megjelent publikációkat dolgoz fel.

Kulcsszavak: irodalmi kapcsolatok, magyar irodalom, recepció, szlovén-magyar irodalmi kapcsolatok

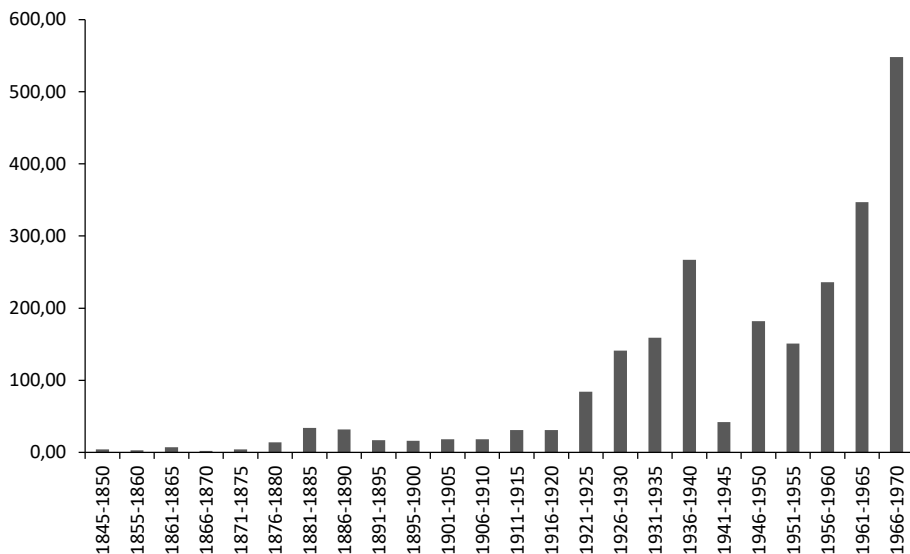
Zaradi zemljepisne bližine in zgodovinske prepletenosti Slovencev in Madžarov je bil dialog njunih narodnih književnosti in s tem bogatenje ene, prej izolirane, z drugo, neizbežen, kot je bila neizbežna recepcija književnosti enega naroda v književnost drugega, čeprav sta naroda do sredine 19. stoletja kazala le malo zanimanja drug za drugega. Z letom 1845, ko se je število stikov v slovenski periodiki začelo natančneje beležiti in katalogizirati, pa lahko začnemo v slovenski periodiki spremljati tudi literarne stike in smo priča sprva počasni, a nedvomno vztrajni rasti stikov, ki mestoma doseže plato in upad, a kljub obdobjim nihanjem raste.

Gotovo je najbolj prepoznaven način prenosa iz ene književnosti v drugo prevod literarnega dela, ni pa edini. Medtem ko so prevodi večinoma rezervirani za leposlovje, lahko v časopisnih objavah zasledimo tudi analize, citate, članke, eseje, omembe, ocene, poročila, recenzije idr., ki nam dajejo vpogled v drugo književnost in odnose med književnostma. Pri prenosu literarnega dela mora biti posrednik pri izbiri pozoren na množico dejstev – na avtorja, ki ga bo izbral, in na delo, čemur lahko botrujejo osebna poznanstva in preference, naročilo prevoda, polnjenje praznine ali krepitev obstoječega trenda v tuji književnosti, potujčevanje poznanega, prepoznavanje enakih vzorcev ali pa prevod kanoniziranega klasika. Vedno pa so literarno delo ter njegovo posredovanje in posledična recepcija vezani na kontekst, saj se literatura in literarni stiki ne odvijajo v vakuumu, zaradi česar je treba pri obravnavi literarnega dela posvetiti pozornost ne le avtorju in delu, ampak tudi njegovi recepciji, ta pa je odvisna tako od zgodovinskega konteksta in relevantnih dogodkov dobe kot tudi družbe, družbenih odnosov in, ne nazadnje, politične klime v državi.

V obravnavanem članku bomo ob prehodu skozi zgodovinska obdobja pregledali literarne stike med sosednjima narodoma in ugotovili, kje so bili ti stiki v porastu, kje v upadu in v katerem zgodovinskem kontekstu se je krojila recepcija madžarske književnosti v Sloveniji.

Slovensko-madžarski literarni stiki

Objave madžarskih avtorjev v slovenski periodiki od leta 1845 do leta 1970 so zbrane v spodnjem grafu, ki prikazuje število stikov. Stiki so glede na leto objave, zavoljo preglednosti, razvrščeni v petletna obdobja.

Graf 1: Število literarnih stikov med Slovenci in Madžari od leta 1845 do 1970

Literarni stiki med Slovenci in Madžari segajo v leto 1846, ko se v *Ilyrisches Blatt* pojavijo oznake treh madžarskih avtorjev: Lászlója Beöthyja, Józsefa Eötvösa in madžarskega nacionalnega pesnika, Sándorja Petőfija; oznaka slednjega se pojavi tudi v *Ljubljanskem časniku*. Vse do leta 1880 so literarni stiki med Slovenci in Madžari relativno redki. Statistično med avtorji, prenesenimi v slovenski prostor v tem obdobju, izstopata Sándor Petőfi in Mór Jókai. Razlog za to gre pripisati pomladi narodov, saj je bila madžarska ena izmed evropskih držav, kjer je v letih 1848 in 1849 prišlo do revolucije in osvobodilnega boja, enega ključnih dogodkov sodobne madžarske zgodovine, ki velja za gradnik nacionalne identitete. Aktivna udeleženca revolucije sta bila tudi Petőfi in Jókai, oba del izobražene, a nezadovoljne mladine, ki je 15. marca 1848 zjutraj predstavila zahteve revolucije. Zato ni presenetljivo, da so bila njuna dela zabeležena v slovenskem prostoru. Obenem so ravno v tem času slovenski prevod doživela prva madžarska dela, vendar še v nemškem jeziku, v glavnem objavljena v *Blätter aus Krain*, prvi prevod v slovenščino pa je bil zabeležen v reviji *Besednik* leta 1873, in sicer *Skrivnostno terpenje* Móra Jókajja.

Z letom 1876 se je začela pojavnost madžarskih avtorjev v slovenskem prostoru postopoma večati. Številčno je bilo objav sicer relativno malo, v tem času je zabeležen le en prevod, ravno tako Jókaijeva pesem, objavljena v *Slovincu*. Še vedno je opaziti trend, da med literarnimi stiki prevladujejo omembe Petőfija in Jókaija – pomembnih akterjev revolucije 1848. Konec 19. stoletja slovensko-madžarski stiki v primerjavi s preostankom stoletja narasejo, in sicer za šetkrat, obenem pa se poveča heterogenost objav, kar lahko smatramo kot prvi pomembnejši vrh v nizu slovensko-madžarskih stikov. Sicer so vplivi prve polovice 19. stoletja in madžarskega osvobodilnega boja še vedno jasno vidni: dobrih 28 % objav je vezanih na Jókaija, predvsem na recenzije in prevode njegovih del – navsezadnje je to morda najbolj znan madžarski avtor 19. stoletja, medtem ko slabih 14 % objav pripade tako Lajosú Dóczyju kot Kálmánu Mikszáthu. Prvi je politik plemiškega rodu, ki je bolj kot po svoji politični karieri zaslovel na področju dramatike – kot avtor in prevajalec –, kar kažejo tudi zbrani podatki, saj so v tem obdobju pri nas najbolj razširjene recenzije njegovih dramskih del. Kálmán Mikszáth pa je bil avtor, ki je v madžarsko literarno polje vnesel politiko tako preko poklica novinarja kot s kritiko plemstva. Kar je posebej zanimivo in kar obenem druží predominantne avtorje obdobja, je, da so bili vsi – skupno torej 56 % madžarskih omemb na Slovenskem – objavljeni v *Laibacher Zeitungu*, uradnem časopisu Kranjske, ki je smel sicer objavljati heterogene članke, tudi politične, a bil obenem podvržen strogi cenzuri, kar pomeni, da so morali madžarski avtorji čez cenzorska sita. Kot zanimivost velja omeniti, da sta bila tako Mór Jókai kot tudi Kálmán Mikszáth med letoma 1881 in 1890 edina madžarska avtorja, objavljena v časniku, ki ni bil *Laibacher Zeitung*; prevoda njunih del sta bila namreč objavljena v časniku *Slovenec* – slovenskem političnem dnevniku.

Obdobje med letoma 1891 in 1910 zaznamuje znaten upad literarnih stikov med Slovenci in Madžari, saj je bilo stikov v povprečju kar za polovico manj kot desetletje prej. V vsakem izmed petletnih obdobj lahko prepoznamo trend, ki smo mu priča od leta 1845. Večina madžarskih avtorjev, znanih v slovenskem prostoru, je vezanih na obdobje revolucije 1848 na Madžarskem. Tako vidimo, da je med letoma 1891 in 1895 dobrih 41 % objav namenjenih delu Móra Jókaija, od tega kar polovica prevodov njegovih del, medtem ko je 11,7 % objav vezanih na Sándorja Petőfija. V tem obdobju se začnejo pri nas uveljavljati tudi drugi madžarski dramatik in pesniki, saj je 11,7 % objav o dramatik Imreju Madáču, ravno toliko kot o pesniku Jánosu Aranyu. V naslednjih petih letih (1896–1900) ni bistvenih sprememb v trendih, še vedno je največ objavljan Mór Jókai (37,5 %), sledi mu Sándor Petőfi (18,7 %). V petnajstih letih od začetka upada stikov, ki ostajajo vezani na avtorje iz prve polovice 19. stoletja, pride do preobrata v časniku, v katerem predominantno srečujemo Madžare – v tem obdobju je največ objav v vodilnem političnem slovenskem časniku iz obdobja pred prvo svetovno vojno, v *Slovenskem narodu*. Med letoma 1901 in 1905 največ objav ponovno

pripade Jókaiju, sledijo pa mu Arany, Madách in Petőfi, ki so v glavnem objavljani v istih časnikih, in sicer v *Domu in svetu* ter *Ljubljanskem zvonu*. Zadnja petletka upada slovensko-madžarskih stikov, 1906–1910, je izrazito dramsko obarvana. Vpliv avtorjev revolucije 1848 sicer ostaja, saj se Sándorja Petőfija še omenja v slovenski periodiki, a v resnično zanemarljivem številu, saj kar 83,3 % objav v slovenski periodiki pripade dramskim piscem. Vzporedno z industrializacijo in vznikom delavskega razreda konec 19. stoletja se je namreč razvil meščanski razred, zaradi česar je bilo v bistvenem porastu tudi število novo nastalih gledališč, saj je obiskovanje gledaliških predstav postalo intelektualen način preživljanja prostega časa. Ker so večino gledališč upravljali zasebniki, so imela ta možnost, da svojo ponudbo prilagodijo potrebam trga – tako so gledalci dobili točno tisto, česar so si želeli. Znotraj objav, vezanih na dramatiko, je 88,8 % omemb Menyhérta Lengyela, 11,2 % pa Ferenc Molnárja, katerega objave sovpadajo z obdobjem, ko je bilo tudi njegovo ustvarjanje na Madžarskem samem vrhuncu – ravno v tem obdobju je namreč napisal *Dečke Pavlove ulice* (*A Pál utcai fiúk*, 1907), njegov *Liliom* (1909) pa je požel mednarodni uspeh, kljub začetnemu neuspehu na Madžarskem. Oba prej omenjena avtorja sta velikana madžarske dramatike in čeprav so drame slednjega doživele večjo slavo in ga tako povzdignile do laskavega naslova največjega madžarskega dramatika, je Lengyel vseeno avtor največkrat igrane drame (*Tajfun*, 1909) katerega koli madžarskega avtorja na svetovnih odrih.

Ob pregledu podatkov ugotovimo, da se med leti 1911–1915 in 1916–1920 število slovensko-madžarskih literarnih stikov poveča na približno enako število, kot je bilo ob prvem porastu stikov med letoma 1881 in 1890, saj je to ravno obdobje prve svetovne vojne. Omeniti velja, da je točno med letoma 1914 in 1918, torej med prvo svetovno vojno, število stikov nizko – enako obdobju ob začetku beleženja slovensko-madžarskih stikov – in je do porasta stikov prišlo tik pred ali po vojni, ko so se vojne razmere umirile. Kljub svetovni vojni je vodilno mesto še vedno pripadlo dramatiki, z občutno večjim poudarkom na dramatiki Ferenc Molnárja (med letoma 1911 in 1915 61 % objav ter med letoma 1916 in 1920 48 % objav). Tu pa ni govora samo o njegovi dramatiki, čeprav je bilo v povezavi z njegovo dramatiko v *Slovenskem narodu* objavljenih več poročil in recenzij (te so se pojavljale tudi v *Slovincu* in *Edinosti*), omenjen je tudi v *Gledališkem listu NG Ljubljana*. Molnár je bil aktivno udeležen v prvi svetovni vojni in je leta 1916 izdal knjigo z naslovom *Egy haditudósító emlékei* (*Spomini vojnega dopisnika*),¹ v kateri opiše svojo leto in pol trajajočo udeležbo v vojni. Če celokupno pogledamo nabor vseh literarnih stikov medvojnega obdobja, lahko brez dvoma trdimo, da je bila dramatika prevladujoč vezni element med narodom. Samo Ferenc Molnár je predstavljal 23,3 % stikov. Avtorjevo morda najodmevnejše delo je *Liliom*, kar se absolutno odraža na Slovenskem, saj je drama objavljena tudi

1 Lasten prevod.

v gledaliških listih – *Lilium* je bil uprizorjen v ljubljanski Drami v sezoni 1920/21 – torej je do slovenske recepcije prišlo z nekajletnim zamikom – prav tako je bilo o isti drami napisanih več poročil in recenzij, o samem avtorju pa nekaj člankov.

Po prvi svetovni vojni je porast števila literarnih stikov med narodom bistven in je med obema svetovnjima vojnoma iz leta v leto naraščal. Med letoma 1921 in 1925 je prišlo do bistvenega prirasta in gre statistično za 270 % več zabeleženih stikov, v naslednjih petih letih (1926–1930) je prirast še 167,8 %. Med letoma 1931 in 1935 se rast literarnih stikov med Slovenci in Madžari sicer malce upočasni, saj je prirasta »le« za 114 %, čemur sledi intenziven poskok v stikih, podoben tistemu med letoma 1926 in 1930. Obdobje med obema svetovnjima vojnoma tako lahko smatramo kot drugi vrh literarnih stikov med Slovenci in Madžari, ki je veliko znatnejši od prvega. Po prvi svetovni vojni so se na Madžarskem nadaljevale literarne tendence iz časa pred vojno, vendar je nova politična ureditev nedvomno močno vplivala tudi na literarno življenje v državi – čeprav se je Madžarska še močneje centralizirala, so se spremenile vezi s tujino. Leta 1920 je bila namreč sklenjena trianonska mirovna pogodba, ki je Madžarski odvzela ozemlje, na katerem je, skladno s cenzusom iz leta 1910, živelo večinoma nemadžarsko govoreče prebivalstvo, in ga dodelila sosednjim državam, s čimer je »razselila« približno 3,3 milijona prej madžarskih državljanov, od tega 30 % Madžarov, ki so v novi državi »pridobili« status madžarske manjšine. Eden izmed glavnih upravičencev trianonske pogodbe je bila tudi Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki je dobila Vojvodino, Prekmurje, Slavonijo in Banat, medtem pa je izven njenih meja ostalo približno 7.000 Slovencev, 17.100 Srbov in 36.800 Hrvatov. Trianonska pogodba pa ni imela le zemljepisnih, političnih in ekonomskih posledic, temveč se je odražala tudi v literarni produkciji in literarnih stikih z Madžari. Veliko Madžarov je tako ustvarjalo znotraj slovenskega območja in recepcija stikov je bila enostavnejša.

Obdobje po prvi svetovni vojni pa je bilo na Madžarskem v mnogih pogledih podobno obdobju po revoluciji leta 1848. Ne le, da se je zamenjala politična ureditev in se je država postavljala na noge po daljšem turbulentnem obdobju – Madžarska je ponovno izgubila velikega pesnika. Po letu 1848 je izgubila Sándorja Petőfija, pesnika, ki danes velja za nacionalnega pesnika, po letu 1918 pa je izgubila še Endreja Adyja, ki danes velja za največjega madžarskega pesnika 20. stoletja. Bil je urednik *Nyugata* in tudi njegov doživljenjski sodelavec. Zaradi vplivne vloge, ki jo je imel na Madžarskem, ni čudno, da se je času med vojnoma znašel tudi v slovenskih časopisih (med 1920 in 1940 kar 6,2 % vseh periodičnih objav): od objav v *Jutru*, *Ljubljanskem zvonu* do objav v *Slovincu*, objavljenih pa je bilo tudi nekaj njegovih prevodov, in sicer *V jeseni*, *Madžarska ledina* in *Adam, kje si* (vse objavljene v *Ljubljanskem zvonu*).

V tem času je bil eden izmed pomembnejših madžarskih časnikov *Nyugat*, pri katerem je sodelovala večina madžarskih piscev, s čimer je bistveno oblikoval horizont madžarske literarne produkcije. Ta časnik je sicer bil ustanovljen leta 1908 in je imel

ves čas svojega delovanja kot branik estetskih standardov v književnosti pomembno mesto v moderni madžarski književnosti, ponašal pa se je tudi z odkrivanjem novih talentov. *Nyugat* se je distanciral od politike in dnevnega dogajanja ter se je pri objavah držal izključno literature – vseeno pa časnik »svojim« avtorjem ni predpisoval, kako ali kaj naj pišejo, je bila pa prednost pri objavi dana tistim oblikam, ki so bile smatrane kot moderne (vendar z domače, madžarske, perspektive). *Nyugat* se glede estetske drže tako ni nujno orientiral po takratnih evropskih trendih, temveč se je v glavnem bolj oziral v nedavno madžarsko preteklost in takratne poetične preference, zaradi česar je z zamikom sledil trendom evropske literarne produkcije. Sicer procentualno manj pogosto, vendar številčno visoko je omenjan tudi Mihály Babits, član prve generacije *Nyugata*, Adyjev sodobnik. Z naslednjo generacijo Babits postane glavni urednik časnika, v slovenski periodiki pa se, sicer v glavnem v le nekaj omembah, pojavijo tudi drugi avtorji *Nyugata*: Béla Balázs, Oszkár Gellért, Gyula Illyés, Margit Kaffka, Frigyes Karinthy, Dezső Kosztolányi, Zsigmond Móricz, Lőrincz Szabó, Ernő Szép, Áron Tamási in Sándor Weöres. Vpliv časnika *Nyugat* je glede avtorjev, ki so se pojavljali v slovenski periodiki, sicer neizpodbiten in nanese slabih 12 % objav, večina katerih je bila v *Slovincu*, nekaj tudi v *Jutru*.

Imreju Madáču v tem obdobju pripadejo 3 % objav, v glavnem vezanih na njegovo *Tragedijo človeka* (*Az ember tragediája*, 1862), ki je izvirna madžarska drama, najverjetneje prevedena v največ svetovnih jezikov. Zanimivo je, da Madách pred *Tragedijo človeka* ni bil znan ali uveljavljen avtor; *Tragedija človeka* je doživela uspeh šele po tem, ko jo je v roke dobil János Arany, ki mu v našem prostoru v tem času pripade nekaj več kot odstotek objav. Naslednji dramatik, ki je bil objavljen v tem obdobju, je László Fodor s 4,4 % objav, ki so se tematsko brez izjeme navezovala na dramatiko, prav tako je bil z dvema različnima dramama, *Maturo* in *Reven kot cerkvena miš* (objavljena je tudi recenzija slednje), uprizorjen v ljubljanski Drami, v sezonah 1931/32 in tudi 1936/37. Na področju dramatike pa je bilo stikov mnogo več. Géza Gárdonyi je bil v glavnem romanopisec (*Egri csillagok* (*Egerski junaki*, 1901)), a je napisal tudi nekaj dramskih del. V podobnem obsegu kot Gárdonyi se v slovenski periodiki pojavlja Jenő Heltai – vsakemu pripade okoli odstotek objav obdobja, le da gre za razliko od Gárdonyija pri Heltaiju v glavnem za objavo prevodov. Skoraj 3 % objav obdobja so periodične objave Ferenc Herczega, med drugimi tudi v *Gledališkem listu NG Ljubljana*, kjer je bila v sezoni 1939/40 uprizorjena *Severna lisica*, prav tako pa je bilo objavljenih več recenzij omenjene dramske uprizoritve. Nenazadnje sta bila veliko pozornosti v slovenskem prostoru deležna Menyhért Lengyel (2 %) in László Fodor (4,6 %). Fodor je bil na slovenskih gledaliških odrih celo uprizorjen, o čemer priča večje število recenzij o njegove *Mature* (*Érettségi*, 1935) in objava v *Gledališkem listu NG Ljubljana* v sezoni 1936/37, v sezoni 1938/39 pa je bila v ljubljanski Drami uprizorjena *Neopravičena ura* Istvána Békeffija, o čemer pričata tako gledališki spored kot

članek v *Gledališkem listu NG Ljubljana*. Preplet treh dejavnikov – konec prve svetovne vojne s trianonsko mirovno pogodbo, časnik *Nyugat* in razmah gledališča – je bil torej v podstati razlog za večje število stikov, kar je vidno tudi v statističnih podatkih.

Z nastopom druge svetovne vojne število literarnih stikov med Slovenci in Madžari upade in se številčno lahko primerja s številom stikov med prvo svetovno vojno. Razlogi za tak upad so, glede na vojne razmere v Evropi, seveda jasni. Obenem pa govorimo o obdobju, ko je bila Slovenija razdeljena med različne okupatorje, tudi Madžare, ki slovenskega naroda niso priznavali in so si prizadevali za delitev prebivalcev okupiranega ozemlja na koloniste in domačine, kot slednje pa smatrali tiste prebivalce območja, ki so tukaj živeli na teritoriju »Velike Madžarske«, torej pred letom 1918. Ker so si okupatorji prizadevali za raznarodovanje slovenskega naroda, sta bila omejena tisk in literarna produkcija. Nekaj malega stikov med narodoma se v glavnem kaže na področju dramatike, saj je natanko polovica vseh objav vezanih na gledališče. V *Gledališkem listu Kranj* se v sezoni 1945/46 pojavi *Neopravičena ura* Istvána Békeffija, v *Gledališkem listu NG Drama* pa v sezoni 1943/44 *Matura* Lászlója Fodorja – tako v gledališkem listu kot tudi njena recenzija. Večina preostalih dramsko obarvanih objav se pojavi v časniku *Jutro*, prav tako je med vojno 59,5 % objav o madžarskih avtorjih objavljenih v tem časniku.

Takoj po koncu druge svetovne vojne se je začel proces rehabilitacije književnosti, kar je vidno v naraščanju stikov med Slovenci in Madžari. Če število stikov v času druge svetovne vojne primerjamo z obdobjem tik po njej, stiki narasejo za 433 %, če pa število stikov primerjamo z obdobjem pred začetkom druge svetovne vojne, pa je število stikov sicer za 68 % nižje od predvojnega števila. Tako družba kot politika sta se v tem času spreminjali in vzpostavljali so se novi sistemi, kar je vodilo do preloma s tradicijo – na madžarskem literarnem področju je bila to logična posledica sovjetizacije. Čas tik po drugi svetovni vojni je bil tudi kratek čas, ko je madžarska književnost obstajala brez cenzure. V obdobju brez cenzure, med letoma 1945 in 1947, obenem pa v povojnem obdobju opazimo trend, podoben trendu ob koncu madžarske revolucije 1848 in tudi ob koncu prve svetovne vojne. Od madžarske literature oziroma madžarskih avtorjev v slovenski prostor ponovno prodreta Sándor Petőfi in Mór Jókai, obenem pa tudi Endre Ady in Ervin Sinkó. Zaradi povojne umiritve razmer in ponovnega vzpostavljanja družbe so se Madžari obrnili k avtorjem, ki so veljali za velikane književnosti in bili obenem tudi politično angažirani, in ta obrat se je odražal tudi v slovenski recepciji. Po letu 1947 pa se je na Madžarskem začela cenzura, diktatura druge svetovne vojne je počasi prehajala v stalinizem. V času do leta 1950 je imel ključno vlogo Sándor Petőfi, na katerega se navezuje skoraj četrtnina vseh objav, od tega precej člankov in prevodov narodno zavednih pesmi, marsikatera tudi v prevodu Györgya Lukácsa, ki se je v slovenski periodiki pojavil v dobrih 13 % objav, predvsem je šlo za omembe njegovih recenzij francoske literature.

Med letoma 1948 in 1956 je prišlo do spremembe družbene funkcije literature. Leta 1951 se je zaključil postopek sovjetizacije madžarske literature, ki je tako v glavnem postala posrednik med komunizmom in ljudskimi množicami. Bistvo literature je bila agitacija, tisti pisci, ki so se pojavljali v javnem življenju, pa so to vlogo sprejeli, se do neke mere z njo poistovetili, bili njeni vršilci dolžnosti in tako do leta 1953 tvorili homogeno delujoč stroj. Seveda je bila producirana vsebina določena s strani stranke, vendar je bila v središču vedno država oziroma njeni posebitvi: ali Stalin ali Mátyás Rákosi. V slovenski periodiki se v tem obdobju, torej med letoma 1951 in 1955, pojavi manj prenosov madžarskih avtorjev v slovenski prostor, kar kaže na 17 % upad v primerjavi s predhodno petletko, kar pa je zaradi spremembe režima na Madžarskem in posledično cenzuro logičen upad. V tem obdobju v slovenski periodiki prevladuje pet madžarskih avtorjev, in sicer László Fodor (6,6 % objav), György Lukács (18,5 %), Ferenc Molnár (21 %), Zsigmond Móricz (6,6 %) in Sándor Petőfi (12,5 %), nezanemarljiva pa je tudi prisotnost Endreja Adyja (3,9 %) in Ervina Sinkója (3,9 %). Mesta objav teh avtorjev oziroma časniki, v katerih so bili objavljani, so sicer precej heterogeni, je pa bilo 15,9 % vseh objav v gledaliških listih različnih slovenskih gledališč, kar je sicer nepresenetljivo, glede na dejstvo, da je bilo 33,7 % vseh objav tega obdobja dramskih, preostali pa so se pojavljali v *Primorskem dnevniku* in *Ljubljanskem dnevniku*. Ob prevladujočih omembah (62 %), je bilo objavljenih 5 % člankov, 11,9 % poročil in le nekaj prevodov (v glavnem Ferenc Molnárja).

Cenzura se je nato v šestdesetih letih sicer začela rahljati, vendar se Madžarska iz njenega primeža ni uspela izviti do konca osemdesetih let prejšnjega stoletja. Tako so bila vsa dela, napisana med letoma 1948 in 1963, podvržena strogi državni cenzuri, ki je prepovedovala objavo nekaterih novih del zaradi ideološke neustreznosti, obenem pa je posegala in prepisovala že objavljene literarne klasike, marsikatera dramska oblika do konca šestdesetih ni smela biti uprizorjena; škoda tega početja še do danes ni popolnoma sanirana. V književnosti obdobja je bilo tako čutiti politiko in politično. Med letoma 1956 in 1960 je število stikov, v primerjavi s prejšnjim petletnim obdobjem, za 156 % višje in z naslednjimi petimi leti še narašča, saj je med letoma 1961 in 1965 še za 147 % višje, čemur med 1966 in 1970 sledi še 157,9 % porast stikov. Obenem je leta 1956 na Madžarskem prišlo do revolucije oziroma do odpora proti stalinizmu in sovjetskemu terorju, ki pa je bil zatrt. Revolucija na Madžarskem je predstavljala prvi večji nacionalistični odpor proti nadvladi Sovjetske zveze. V času revolucije oziroma v času med letoma 1956 in 1960 je bil z objavami v slovenskih časnikih najbolj zastopan filozof György Lukács (13,5 %), in sicer večinoma v *Naših razgledih* (36,3 %), *Komunistu* (12,1 %), *Mladih potih* (9 %). Sledijo mu avtorji leposlovja, in sicer Sándor Petőfi (9,3 % objav), Ferenc Molnár (8 %), Zsolt Harsányi (6,3 %), Ervin Sinkó (5 %) in József Sulhóf (5 %), kar kaže, da je imela močno vlogo pri recepciji še naprej dramatika (13,3 %) – skupaj skoraj toliko kot le objave Lukácsa. Tudi

med letoma 1961 in 1965 ostaja na vrhu slovenskih časopisnih objav György Lukács (11,2 %), sledijo mu Gyula Illyés (6,3 %), Ferenc Fehér (5,7 %), Sándor Petőfi (4,3 %), Ferenc Molnár (3,4 %), Lajos Zilahy (3,1 %) – tako kot v predhodnih petih letih ima tudi v tem obdobju dramatika pomembno vlogo, skupaj se v slovenskih časopisih pojavlja v 6,5-odstotnem deležu. V tem desetletju pa se pri recepciji madžarske književnosti v Sloveniji brez dvoma najbolj opaža vpliv revolucije leta 1956 in njenih posledic, tudi med literati. Lukács je v času po letu 1945 aktiven na političnem parketu na najvišji ravni. Leta 1956 je kot član partije prisostvoval protipartijskim debatam v organizaciji Petőfijevega kroga. Ob koncu revolucije je bil deportiran, na Madžarsko se je vrnil leta 1957 in do smrti ostal zvest komunistični partiji, vendar je bil v zadnjih letih življenja bolj kritičen do Sovjetske zveze in madžarske komunistične partije. Njegovo aktivno udejstvovanje se odraža tudi v recepciji njegovih del, prav tako pa so bila pri nas pomembno sprejeta dela njegovih sodobnikov: Gyula Illyés je ravno tako sodeloval s Petőfijevim krogom, Ferenc Fehér pa je bil Lukácsov asistent. Njihove objave zasledimo v večini publikacij obdobja, od *Jezika in slovstva*, *Naših razgledov*, *Novih obzorij*, *Primorskega dnevnika* do *Dela*, *Večera* in mnogih drugih. Ponovno pa se oživi tudi revolucionarni duh na Madžarskem in ponovi vzorec, da se tako narod kot kultura obrneta k Petőfiju, njegovi narodnozavedni poeziji in revolucionarnemu duhu, zato kljub drugačni režimski ureditvi toliko objav Petőfija tudi pri nas. Med letoma 1966 in 1970 je zabeleženo najvišje število literarnih stikov med Slovenci in Madžari, glede na zbrane vire pa statistično, v primerjavi s prejšnjimi obdobji, ni sprememb. Največji delež objav gre Györgyju Lukácsu (9,4 %), sledita pa mu dramatika László Németh (5,4 %) in Ferenc Molnár (4,1 %) ter prozaista Mór Jókai (4,3 %) in Zoltán Csuka (3,6 %), prvič pa do frekventnejše objave v slovenskih časopisih pride tudi ženska, Magda Szabó (2,7 %).

Vse od sredine 20. stoletja je največji udarec na področju literarnega ustvarjanja doživela kritika, kar se odraža v nizkem številu vsebinsko razdelanih in intelektualno domišljenih kritičkih zapisov. Da je kritik namreč zmožen objektivno razpravljati o literarnem delu, njegovem nastanku, vsebini in ne nazadnje vplivu, mora imeti možnost, če ne celo dolžnost, biti neodvisen. V tem obdobju je v slovenskem prostoru 1.415 objav o madžarskih avtorjih in njihovih delih, od tega le 79 recenzij, torej 5,5 % vseh objav, večina katerih (54,4 %) pa je bila objavljena ravno v sredini sedemdesetih, ko je prišlo do sprememb kritičkih pristopov v državi, k čemur sta bistveno prispevala dva tokova; na eni strani je šlo za recepcijsko estetiko in dekonstrukcijo, na drugi strani pa sta bila strukturalizem in marksistična teorija.

Zaključek

Beleženje slovensko-madžarskih stikov v slovenski periodiki se je podrobneje začelo leta 1845 in tudi trend stikov je s časom naraščal. Čeprav do leta 1880 ni večjega naraščanja, število stikov stagnira, do porasta pride med letoma 1881 in 1890, kar lahko označimo za prvi vrh literarnih stikov med narodoma. Temu sledi upad vse do obdobja tik pred prvo svetovno vojno, med katero število stikov sicer stagnira. Po prvi svetovni vojni trend vztrajno narašča, čemur sledi drastičen padec v času druge svetovne vojne, število stikov pa kljub vmesni rasti ponovno upade v času madžarske revolucije 1956. Po revoluciji začnejo stiki ponovno naraščati, s čimer se kaže vpliv vojnega konteksta na recepcijo stikov. Skupno 5 % madžarskih avtorjev se pojavi v *Naši razgledih*, 5,5 % v *Slovenskem narodu*, v bolj sodobnem *Večeru* 7,7 % in *Delu* 8 %, še zdaleč največ pa v *Slovincu* (9,6 %) in *Jutru* (9,7 %). Največ objav madžarskih avtorjev med letoma 1845 in 1970 v slovenski periodiki pripade dramatik, in sicer 17,6 %; od tega je bil največkrat objavljen Ferenc Molnár (11,7 %), zatem László Fodor (2,5 %), Lajos Zilahy (1,7 %) in Imre Madách (1,7 %), sledita mlada pisca generacije in revolucije 1848, Sándor Petőfi (7,6 %) in Mór Jókai (4,6 %) – skupno 12,2 %. Temu sledi pisanje Györgya Lukácsa (7,2 %), sledijo uredniki *Nyugata* (skupno 6,4 % – od tega Endre Ady 2,8 %, Gyula Illyés 2,1 % in Zsigmond Móricz 1,5 %); na Slovenskem je tako v veliki meri potekala recepcija angažirane literature (34,1 %).

Viri

Abecedno-imenski listkovni katalog ZRC SAZU.

Gintli, Tibor, 2010. *Magyar irodalom*. Budimpešta: Akadémiai Kiadó.

Kelecsényi, László Zoltán – Nagy, András, 2000. *Magyar irodalom: 660 író és költő tömör portréja, 136 színes ábra, térképvezérlés és grafikon*. Budimpešta: Athenaeum 2000 Kiadó.

Kulcsár Szabó, Ernő, 1994. *A magyar irodalom története 1945–1991*. Budimpešta: Argumentum Kiadó.

Nyugat. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/index.html> (Dostop: 18. 02. 2022)